

ESKİ TÜRK KENTLERİ

KONFERANSLAR

MSGSÜ

Açık Bilim Sanat Arşivi

28.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

kasım 1977 istanbul

Mimar Sinan Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi
Doküman No : 012115
Konu No :

Kütüphanesi

İSTANBUL DEVLET GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ - Y.MİMARLIK BÖLÜMÜ
ŞEHİRCİLİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

8 KASIM 1977

28.Cİ DÜNYA

ŞEHİRCİLİK GÜNÜ

ESKİ TÜRK KENTLERİ

konferansları

MSGSÜ

Açık Bilim Sanat Arşivi

Mimar Sinan Üniversitesi

Kütüphanesine Sayın

Asım Mutlu

Bağışladı.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ TÜRKİYE DAIMİ KOMİTESİ
ŞEHİRCİLİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ FINDIKLI - İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

- ŞAE I. Başkanı Prof. Mehmet Ali Handan'ın konuşması.
- DGSA Başkanı Prof. Sadun Ersin'in konuşması.
- Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Başkanı Prof. Kemal Ahmet Arç'nun Eski Türk Kent Dokuları Üzerine Konferansı.
- Doç. Dr. Metin Süzen
"Sosyal, Ekonomik, İdari ve Kültürel Açından Anadolu - Türk Kenti"
- Doç. Dr. Murat Eriç
"Geleneksel Kent Dokumuzun Malzeme ve Yapı Fiziği Açısından Bir Yaklaşım"

MSGSÜ
Açık Bilim Sanat Arşivi

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KUTLAMASI İÇİN
ŞEHİRCİLİK ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ 1. BAŞKANI
PROFESÖR M. ALİ HANDAN'IN SUNUŞ KONUŞMASI

Sayın Başkan, saygıdeğer misafirler;

Dünya Şehircilik Günü'ne hoş geldiniz. Bugün burada ilk kez, Dünya Şehircilik Günü'nü hazurunuzda kutlayacağız. Bilindiği gibi "Journé mondiale de l'urbanisme" Fransızca adıyla bu şehircilik günü 1949 yılında Arjantin'li Profesör Carlos Della Paolera tarafından Buenos-Aires'de düşünülmüş ve 8 Kasım günü yani bugün Dünya Şehircilik Günü olarak kutlanmaya gelmiştir.

Şehircilik Araştırma Enstitümüzde Sayın Profesör Kemal Ahmet Aru'nun önerisiyle Dünya Şehircilik Günü Daimi Komitesi kurulmuştur. Aslında Enstitümüz ikinci başkanı Sayın Prof. Kemal Ahmet Aru tarafından bu komite kurulmuş ise de çalışmalarını sürdürme olanağını bulamamıştır. Uluslararası nitelikteki bu örgüt her ülkede 5-7 kişilik komitelerce yürütülmektedir. Amacı, ülkede şehircilikle ilgili halka dönük konferanslar-seminerler ve sergiler düzenlemek suretiyle bir bakıma yaygın eğitim yapmaktır.

İşte bugün, Enstitümüzde yeni oluşturulan Türk Daimi Komitesi ve sekreteryası 8 Kasımı gereken önemde kutlamaya karar vermiş ve temayı da Eski Türk Kentleri olarak seçmiştir.

Biraz sonra bu konuda sayın arkadaşımız Prof. Kemal Ahmet Aru'nun çok ilginç bulacağınızı umduğum slaytlı konuşmasını ve müteakiben de Doç. Dr. Metin Sözen'in ve Doç. Dr. Murat Eriç'in konu ile ilgili konuşmalarını izleyeceksiniz.

Bugüne renk katacak olan konuşmacılara hazurunuzda teşekkür eder, Dünya Şehircilik Günü'nün hazırlanmasında gayret gösteren kıymetli arkadaşlarımıza da şükranlarımı arz ederim.

Sayın Akademi Başkanından Gün'ümüzü açmasını rica ederim.

Sayın Konuklar,
Sayın Akademikler,

Dünya Şehircilik Gününün, İstanbul Sanat Bayramı için saptanmış olan günler içerisinde yer alması anlamlı bir rastlantıdır.

Bütün dünyada 8 Kasım günü kutlanacak olan bu olay, çeşitli konferanslar, seminer ve tartışmaları içermekte, konunun tanınmasını, irdelenmesini ve toplumlarca benimsenmesini amaçlamaktadır.

Şehircilik sorunları günümüzde ağırlaştıkça karmaşıklaşmıştır. Hele ülkemizde, kentlerin sağlıklı bir yöneliş içinde olduklarını görmek için uzman olmaya dahi gerek kalmamıştır.

Düzenleme amacıyla gösterilen çözümler, nüfus patlaması ve kentleşme hızının, çoğu kez gerisinde kalmaktadır. Kentlerin asırlar boyunca oluşmuş değerlerinin korunması hiç kuşkusuz herkesten önce uzmanlarını ilgilendirir. Ancak, toplumun tüm kesimlerinin bu konuda belirli bir bilinç düzeyine erişmesi gerekmektedir. Her alanda olduğu gibi bu alanda da bireylerin eğitilmesi, gerek doğal gerekse kültür ürünlerinin korunması açısından zorunludur.

Dünya Şehircilik Günü Türkiye'de ilk kez kutlanıyor. Bu kutlamanın kurumumuz çatısı altında yer alması bizler için kıvanç nedenidir.

Bugünün önemi hakkında Enstitü Başkanı Sayın Prof. M. Ali H. Handan sizlere ayrıntılı bilgi verecektir. Sözü diğer konuşmacılara bırakırken çalışmaların başarılı ve sonuçlarının yararlı olmasını dilerim.

Prof. Sadun Ersin
İDGSA. Başkanı

Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Başkanı ve
ŞAE 2. Başkanı Prof. Kemal Ahmet Arû

ESKİ TÜRK KENT DOKUSUNA ÜZERİNE ARAŞTIRMA: (X)

. GENEL ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ AÇIKLAMA:

Genel araştırma, bu çalışmanın ilk bölümünü meydana getiren Osmanlılar dönemi ve daha önceki çağlara ait Türk şehir dokuları üzerinde koruma ve değerlendirme yöntem araştırmasının ön aşaması olan analitik saptamaları içermektedir. Türk şehir dokuları üzerinde bu nitelikte bir çalışmanın ilk kez yapıyor olması, dokuman yetersizliği ve tipolojik çalışmaların eksikliği yönünden yer yer kabuller yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak bu kabullerin belli sentezler için de değerlendirilmesine çalışılarak genel araştırmanın yapısı içinde gerçeklikler irdelenmiştir.

. Genel Araştırma:

- . Dokümantasyon ve Analiz
- . Tarihi Gelişim
- . Doku Analizleri ve
- . Sonuç olarak dört bölüme ayrılmıştır.

. DOKÜMANTASYON VE ANALİZ

Bu bölümde şehirlerin seçiminde aşağıdaki kriterler geçerli sayılmıştır.

A- Türk şehri olarak kurulmuş olması ya da daha evvel kurulmuş olmakla beraber, Türk şehir karakteristiklerinin kuvvetle mevcut olması.

B- Eski dokunun büyük ölçüde korunmuş olması.

C- Seçilen şehirlerin yer aldıkları coğrafi bölge.

Seçilen şehirlerde, föyler üzerinde işaretilenmiş şekilde "Nitelik Fişi" adı altında o şehre ait coğrafi, ekonomik, tarihi, demografik ve iklimsel nitelikler ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Bu çalışmaya şehirlerin oluşum şekilleri ve nedenleriyle devam edilmiş ve bu araştırma tarihsel gelişimden çok, topoğrafik, ekonomik ve ekolojik bilgilere devandırılmıştır.

Şehirler form yönünden de, işinsal, konsantrik, semer, lineer vb. ayrımlarla analitik bir düzeyde gruplandırılmış, sonuçta senteze gidilmeye çalışılmıştır.

Şehirlerin oluşum nedenleri, hangi doğal bölgelere ait oldukları belirtilmiş, doku nitelikleri bakımından benzer şehirlerle ilişkileri kurulmuştur. Aynı bölümde 1/5.000 ya da 1/10.000 ölçeğinde sokak ve yollarının görünüşü üzerinde şehrin günümüzdeki sınırları belirtilmiştir.

. TARİHİ GELİŞİM

Eski Türk şehir dokularının araştırılmasında tarihi gelişimin önemli rolü üzerinde de durulmuş, bu bölümde şehirlerin çeşitli devrelerde kapladıkları alanların saptanmasına çalışılmıştır. Ancak çeşitli dönemlerde yapılan prestij yapılarından çok, sosyal bir amaca yönelik hamam, medrese, mescit gibi fonksiyonel yapıların yapılaş yollarının ve yerlerinin işaretilenmesiyle

gelişmeyi izleme olanağı bulunmuştur.

• DOKU ANALİZLERİ

Analizi yapılan şehirlerin fiziksel doku özellikleri araştırılmış ve iki yönde gelişmiştir:

A- Eski doku üzerinde analizler, eski yeni oranı

B- Eski dokunun yol, yapı, yeşil alan % oran analizleri

A- Eski Doku Analizleri:

Mevcut eski doku oranlarıyla nüfus artış oranları karşılaştırılmış, bu oranlarla Türkiye üzerinde benzer bölgeler tespit edilmiştir.

B- Yol, Yapı, Yeşil Alan Analizleri:

Bu analizler, yol, yapı ve yeşil alan oranlarının hesaplanmasına, eşdeğerde oranların Türkiye'de guruplandıkları bölgelerin tespit edilmesine ve karakteristik doku parçalarının bu oranlara bağlı olarak ikinci bir irdelenişle guruplandırılmasına dayandırılmaktadır.

• SONUÇ:

Yapılan analizler karşılaştırılmış ve bir Türkiye haritesi üzerinde ilk sentez gidilmiştir.

(X) Bu çalışma basılmak üzere olduğundan, herhangi bir şekilde kaynak gösterilerek tamamen ya da kısmen basılamaz.

MSGSU

Açık Bilim Sanat Arşivi

METODOLOJİ

Metodolojik olarak çalışmalar üç ana grupta toplanmıştır:

1. Eski Türk Şehirleri Üzerinde
"Genel Araştırma"
2. Seçilen Dokular Üzerinde
"Sistematik İnceleme."
3. Türk Şehir Dokularının Konumları ve
Değerlendirilmesi ile İlgili,
"Yöntem Araştırması."

Her grup çalışma için amaçlar ve kullanılan yöntem ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

GENEL ARAŞTIRMA

Burada amaç, dokümantasyon ve daha evvelce yapılmış çalışmaların olanakları oranında, şehirler hakkında bilgi toplamak, bu bilgileri inceleyerek sınıflandırmak ve sistematik incelemenin uygulanacağı şehirlerin ve doku parçalarının "Eski Türk Şehir Dokularının temsil edebilme yeteneği"ne sahip olanlarını seçmektir. Bu amaca yaklaşmak için paralel iki yöntem kullanılmıştır, bunlar:

- A- Analitik yöntem,
- B- Algı yöntemi (Perception) dir.

ANALİTİK YÖNTEM

İncelemelerin, tarihî ve coğrafi yapılarına, form tipolojisini, fiziksel doku özelliklerini, bölgesel ve iklimsel karakterlerini incelemek.

Bu analizlere göre bir değerlendirme ve yaklaşık bir sınıflandırma yapmak.

Her tip şehrsel form, tarihî gelişim, fizikî doku özellikleri coğrafi bölgeler ve iklim koşullarına göre örnekler seçmek. Böylece sistematik incelemenin uygulanacağı şehirlerin veya doku parçalarının Türk şehirlerini temsil edebilme yeteneğine yaklaşmasını sağlamak.

ALGI YÖNTEMİ

Analitik yöntemde kullanılan objektif kriterlerin yanında, araştırmada doku parçalarının değerlendirilmesiyle ilgili olarak uygulama bakımından sübjektif bir yöntem kullanılmıştır. Ancak yöntemin uygulamasında sübjektiviteyi azaltmak ve bilimsel bir araştırma düzeyinde sağlıklı bir seçime yaklaşabilmek için çalışma bir ekip tarafından ayrı ayrı yürütülmüştür.

Algı yöntemi adı verilen bu yolla şehirler ikinci bir elemenden geçirilmiştir. Algı yöntemi, analitik kriterlerle seçilen temsilî paleti doğrulamak, düzeltmek ve sübjektif kriterleri dinamik bir düzeye çıkartmak amacıyla gütmektedir. Şehirlerin bünyesel ve biçimsel yapılarına karşılaştırmak, dokuların benzer olanlarını gruplamak esas kabul edilmiştir. Şöyle ki:

- Eski doku parçalarının grafik olarak belirlenmesi,
- Eski doku parçalarının eş özellikte olanlarının seçilmesi.

Ancak bu değerlendirmeden sonra, aşağıdaki objektif kriterlere göre sübjektif bir gruplaşma yapılabilir.

- a) Şehir düzeyinde eş biçimlik kriteri,
- b) Çevre düzeyinde eş biçimlik kriteri,
- c) Eş biçimlik sınırları ve bu sınırların kuvveti,
- d) Yönlendirme elemanları, her tür dokunun özelliklerinin belirtilmesi.

SİSTEMATİK İNCELEME

Türk şehir dokularının koruma ve değerlendirme yöntem araştırmasına girmeden evvel, Türk şehir dokularını temsil etme yeteneğine yaklaşan tipik Türk şehri üzerinde derinlemesine metodolojik bir araştırma esası kabul edilmiştir.

Örneklerin temsil ettikleri doku grupları arasındaki ve grup içindeki ilişkileri sistematik inceleme sonunda analiz etmek kaydıyla, dokuların kendi içlerindeki, çevresel ilişkileri ve doku düzeyindeki sorunları etüd edilmiştir.

Çevresel İlişkilerde

- Doku parçasının tüm şehir alanına ve eski doku tamamına göre oranlarına saptamak,
- Doku parçasının şehrin fonksiyonel ögelerine göre yerini belirlemek, etki alanları ile bağlantısını bulmak ve değerlendirmek,
- Doğal yapı bakımından çevre ile ilişkisini incelemek.

Doku Düzeyindeki Sorunlarda

- Doğal yapısını ve topoğrafik etkenleri doku çerçevesinde incelemek,
- Yol, yapı, yeşil dokuları belirlemek, hizmet dağılımını ve bunlara ilişkin fonksiyonel ve şehirsal mekânları saptamak,
- Doku sınırlarını doğal ve yapay olarak araştırmak bu sınırları kuvvet derecelerine göre değerlendirmek,
- Doku parçası içindeki motorlu taşıt yollarıyla yaya yollarını ölçmek, oranları tespit etmek ve yolları genişliklerine göre değerlendirmek.

KORUMA VE DEĞERLENDİRMEYLE İLGİLİ YÖNTEM ARAŞTIRMASI

Eski Türk şehir dokularının bugünkü koşullar altında korunması ve değerlendirilmesini sağlamak amacıyla gütmektedir. Böyle bir çalışma Türkiye düzeyinde bugüne kadar uygulanmış koruma ve değerlendirme yöntemlerinin analizini, fiziksel planlama ve malî hukukî, idarî tedbirler yönünden etüdünü gerektirmektedir. Batı dünyasında da bu şekil değerlendirme ve koruma yöntemlerinin uygulamalarının ve korunması gereken bölgelerde sosyal hayatın devamını sağlayacak teorik ve pratik tedbirlerin geçerlilik derecelerini de ayrıca kontrol etmek gereklidir. Bugünkü koşullar altında Türkiye'de uygulanmış yöntemlerle, yabancı yöntemlerin Türk şehir gerçeklerine uygunluk derecelerini araştırmak, yukarıda belirtilen yöntemlerin, analizlerini, eleştirilerini etüd etmek gerekmektedir. Bu çalışmalar sonucundan amaçlanan şey, Türk Şehir Dokularını kısmen veya tamamen koruma yöntemlerini tanıtmak olacaktır.

Dokümantasyon ve Analizle İlgili Açıklama

Nitelik Fişleri:

Araştırmanın sonuna kadar kullanılacak bilgileri kapsayan nitelik fişleri şehirlerin özelliklerini kısaca yansıtmak için hazırlanmıştır. Bu fişlerin düzenlenmesinde araştırmada kullanılan ana dokümanlar, her şehir için ayrı ayrı belgeler halinde ve kaynakları gösterilerek verilmiş, doku analizleri bölümünde hesaplanan eski doku ve eski dokunun vol, yapı, yeşil alan oranları işaretlenmiştir.

Şehirlerin kapladıkları alanlar ve ait oldukları coğrafi bölgelerin de ayrıca belirtildiği bu fişlerde şehirlerin:

- A- Coğrafi özellikleri
- B- Tarihî gelişimleri
- C- İklimsel özellikleri
- D- Demografik yapıları
- E- Ekonomik faaliyetleri

ayrıntılı olarak etüd edilmiştir.

A- Coğrafi Özelliklerinde, şehirlerin konumları, topoğrafik ve tektonik yapıları, akarsular belirtilmiştir. Bu bilgiler oluşum nedenlerine esas olacak şekilde toplanmıştır.

B- Tarihî Gelişimlerinde, şehirlerin kuruluşlarından çağımıza kadar geçirdikleri değişiklikler tarihi eserlerle inşa edildikleri devirler gösterilmiştir.

C- İklimsel Özelliklerinde, sıcaklık, yağış, rüzgârların yönleri ve kuvvetleriyle ilgili bilgiler ve değerler verilmiştir. Bu bilgiler ve değerler verilmiştir. Bu bilgiler, şehirlerin sınıflandırılmasında bir kriter olarak kullanılmıştır.

D- Demografik Yapılarda, 1935-1970 seneleri arasında genel nüfus sayımlarına göre, il toplamı, ilin şehirsal, kırsal nüfusu, merkezin şehirsal nüfuslarına ait sayılar ve Devlet Planlama Teşkilâtının çalışmalarına dayalı olarak bulunabilen 1985 nüfus projeksiyonları verilmiştir.

E- Ekonomik Faaliyetlerinde, genellikle cumhuriyet devri tarım, endüstri ve hizmet sektörleriyle ilgili bilgiler verilmiş, tarım ve endüstri kesiminde elde edilen ürünler ve başlıca sanayi üretimine ait bilgiler belirtilmiştir. Bu bilgilerin ilerde konuma ve değerlendirme yöntemlerinin araştırılmasında kullanılacağı düşünülmektedir.

Şehirlerin Fizikî ve Doğal Oluşum Şekilleri ve Nedenleri

Bu çalışmada beşeri ve doğal etkenlerin yerleşme formunu neden ve nasıl etkilediği ortaya konmak istenmiştir.

Beşeri etkenlerden: Ekonomik fonksiyonlar gelişim aksları, şehrin tarih boyunca gelişmesine etken olan sorunlar;

Doğal etkenlerden: İlim koşulları, topoğrafik yapı ve su rejimi belirtilmiştir.

Beşeri ve doğal verilere göre eski ve yeni şehrin yerleşme nedenleri araştırılmış, yeni gelişmekte olan kısımların ve ileride muhtemel gelişme olanağı olan yönlerin projeksiyonları yapılmaya çalışılmış, şehrin ana merkezi, ulaşım ana ve tali aksları saptanmıştır.

Şehirler form tiplerine göre: ışınsal, semer, lincer, konsantrik, yay, muhtelif olmak üzere sınıflandırılmış ve bu tipler I.S.L.K.Y.M harfleriyle ifade edilerek sırasıyla her guruptan en karakteristik örnekler seçilmiştir. İncelenen şehirlerin hangi doğal bölgelere ait oldukları ve yol, yapı, yeşil alan oranlarına göre benzer şehirlerle olan ilişkileri de belirtilmiştir.

Planda, beşeri ve tabii oluşum biçimlerine ek olarak, bu oluşumun nedenleri yazılı olarak da açıklanmıştır.

Şehirlerin fiziki oluşum şekli ve nedenleri, koruma ve değerlendirme çalışmalarına, şehrin gelişme sebeplerinden 3. bölümde faydalanılması öngörülmektedir. Biçimde sık ve seyrek doku tipleriyle iklim şartları arasında bir bağlantı kurmak mümkün olacağı gibi değişik topoğrafik özelliklere sahip bölgelerde de form tiplerinde benzerlikler bulunması olanağı vardır.

Bu bölümde form tipolojisiyle doğal ve beşeri yapı arasında ilişkiler kurulmuş, ancak bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu gibi değerlendirmeler diğer öğelerle birlikte etüdün 1.4. "sonuç" bölümünde ele alınmıştır.

Eski ve Yeni Doku İmajı

Dokümantasyon ve analiz bölümünde doku imajının çok önemli bir yeri vardır. Her ne kadar statik görünmekte ise de, açımı yapıldığında çalışmaya dinamik bir yön vereceği düşünülebilir.

Bu bölümde, doku imajı ana hatlarıyla belirtilmiş, sistematik incelemeye ön çalışma olarak doku imajları açılmaları yapılmıştır. Doku imajları üzerine eski doku sınırları, gelişme alanları, su yüzeyleri ve ana ulaşım aksları işlenmiştir.

Evvelce yeni dokuların brüt alanları hesaplanmış ve eski dokularla bir oran kurulmuş idi. Bu planda yeni yerleşmelerin net iskân alanları hesaplanarak, eski şehir alanı ile yeni şehir alanı arasında bir oran bulunmuştur. Bu oran eski ve yeni şehir ilişkilerini daha kesin belirtmektedir.

DOKU ANALİZLERİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMA

Doku analizleri çalışması, koruma ve değerlendirme yöntem araştırmasını, hem etüd hem de uygulama düzeyinde etkilenmektedir. Bu çalışma, evvelce de belirtildiği gibi, yalnız ESKİ DOKU özelliklerini kapsamakta olup, son Osmanlı Devri gelişmeleriyle Cumhuriyet Devri gelişmeleri analizlerin dışında bırakılmıştır.

Doku analizleri Gencl Araştırmanın 1.bölümünde Dokümantasyon ve Analizler kısmında doku imajlarının çizimiyle başlamış, doku imajlarında bugüne kadar korunmuş olan eski iskân alanları belirlenmiş ve ölçülmüştür.

Eski Doku ve Nüfus Artış Oranları ve Homogen Bölgeler

Bu bölümde, eski dokunun bugün kapladığı alanın tüm şehir alanına olan oranıyla nüfus artış oranları karşılaştırılmıştır. Ekteki "eski doku ve nüfus artış oranları" grafiğinde görüleceği üzere eski doku oranını % 10 koruyan Mardin şehrinden, tamamen yenilenmiş Aydın'a kadar çeşitli şehirler gösterilmektedir.

Etüd edilen şehirlerin toplam alanlarına oranla zamanımızda varolan eski doku alanlarının ortalaması % 46.65'tir. Eski doku alan oranlarının, nüfus artış oranlarına kıyaslanması ekteki grafikte verilmiş ve detaylı şekilde açıklaması yapılmıştır.

Eski doku alanlarının oranlarına göre Türkiye düzeyindeki gruplaşmaları değerlendirmek amacıyla eski dokuların şehrin tüm alanına oranları;

% 35'e kadar olanların	Az
% 35-50 arası	Orta
% 50'den fazla	Çok

diye nitelendirilmiştir. Bu değerlere göre çizilen "doku analizleri haritasında birçok gruplaşmalar bulunmaktadır. Bu gruplaşmalar iklim şartlarından sosyolojik yapıya ve ekonomik gelişmelere kadar türlü nedenlere dayanmaktadır.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesindeki şehirlerin eski doku oranlarının genellikle yüksek olmasını, bölgedeki şehirleşmenin yavaş olmasına bağlayarak ve aksine, şehirleşme hareketinin hızlı olduğu metropoliten alanlarda, eski dokularının azalmasını izleyerek, şehirleşme hareketinin hızının eski doku oranını azalttığını kabul ediyoruz.

Eski doku oranlarının Türkiye düzeyinde bazı bölgelerde aynı oranlara yaklaştıkları izlenmekte ve homogen alanlar meydana gelmektedir.

Eski doku oranlarının çok azaldığı Adana ile, eski doku oranının % 100 korunmuş olduğu Mardin şehirleri de "eski doku karakteristik örnekleri" olarak bu bölümde verilmiştir.

Yol, Yapı, Yeşil Alan Oranları ve Homogen Bölgeler

Doku analizlerinin önemli bir bölümünü de yol-yapı-yeşil alan oranları teşkil etmektedir.

Eski dokunun yoğun olan bölgelerinden, büyük şehirlerde ise yoğun dokunun birkaç bölgesinden örnekleme metodu ile ölçmeler yapılmıştır. Bu ölçmelerde 1 hektar dokuda yollara ait alanlar, yapılara ait alanlar, yeşil alanlar, yol alanları %'de olarak ifade edilmişlerdir.

Yol-yapı-yeşil alan oranları ayrı ayrı ve değer sırasına göre grafiklerle ifade edilmişlerdir. Bu grafikler detaylı şekilde analiz edilmiştir. Bu analizlerden sonra, yol-yapı-yeşil alan oranlarının kuvvet derecelerine göre en iyi örnekleri belirlenmiş ve bu şehir parçalarına ait haritalar eklenmiştir. (Doku oranları yol, yeşil ve yapı doku örnekleri.)

Eski doku oranlarında kullanılan yöntemle paralel olarak; yol, yapı, yeşil alan oranlarına göre Türkiye düzeyinde bölgesel gruplaşmaları inceleme amacıyla da:

A- 1 hektar doku parçasında yapı alanları:

0.05 H - 0.37 H	arası olanları	az
0.38 H - 0.49 H	" "	orta
0.50 H - den fazla	" "	çok

B- 1 hektar dokuda yeşil alanları:

0.10 H - 0.37 H	arası olanları	az
0.38 H - 0.49 H	" "	orta
0.50 H - den fazla	" "	çok

C- 1 hektar dokuda yol alanları:

0.10 H - 0.17	arası olanlar	az
0.18 H - 0.24 H	" "	orta
0.24 H - den fazla	" "	çok diye değerlendirilmiştir.

Yapı	: Az Orta Çok
Yol	: Az Orta Çok
Yeşil	: Az Orta Çok

kombinezonları içinde bütün şehirleri kapsayan gruplar aşağıda belirtilmiştir.

1. Koyu turuncu gurup	: Yapı	Yeşil	Yol
	Az	Orta	Orta
2. Turuncu	"	Az	Çok
	"	Çok	Az
3. Sarı	"	Çok	Az
	"	Az	Az
4. Gri	"	Orta	Az
	"	Az	Orta

Yukarıda adı geçen gruplara göre şehirler Türkiye haritası üzerinde işlendiğinde,

Birçok homogen gruplar görülmektedir. (Doku Analizleri Haritası-bölge oranları, homojen bölgeler.)

Örneğin:

- A- Kuzey Anadolu sahil şeridinde (Turuncu)
- B- İç Kuzey Anadolu bölgesinde (Koyu Turuncu)
- C- Güneybatı Anadolu (Turuncu)
- D- Orta Anadolu'da (Sarı grup)
- E- Doğu Anadolu bölgesinde (Gri) gibi.

Bu homojen alanlar içindeki şehirsiz yerleşmede doku özellikleri birbirlerine yakın olmakla beraber genelleştirme yapmak gerekir.

Yol - Yapı - Yeşil Alan oran değerlerine ve az - orta - çok diye nitelendirilen şehir dokularının karakteristik örnekleri de ayrı verilmiştir.

Genel Yol - Yapı - Yeşil Alan oranları coğrafi bölgelere dağıtılmış ve bu çalışmaya ait grafikler "bölgelere göre yol, yapı, yeşil alan oranları" tablosunda gösterilmiştir. Her bölge için doku oranları yol - yapı - yeşil olarak ifade edildiği gibi bölge ortalamaları da işaretlenmiştir.

Yerleşme Özellikleri Analizi

Bu bölümde evvelce yapılmış analizler toplanmış ve bir tablo ile değerlendirilmiştir. Bu bölüme ait açıklama, "yerleşme özellikleri tablosu" ile beraber verilmiştir.

Biçimsel Yapı Analizleri

Bu bölümde her grup biçimsel yapıya ait şehirlerden en iyi örnekler verilmiş ve tablolarla beraber gerekli açıklama yapılmıştır.

Yerleşme Özellikleri Analizi

Yerleşme özellikleri bakımından Genel Araştırmada etüd edilen şehirler, biçimsel yapılarına, arazi kullanışlarına, eski doku oranlarına ve yaz mak. ısı ortalamalarına göre değerlendirilmiştir. Yerleşme özellikleri, kıyı - ova - vadi - yamaç olarak kabul edilmiştir. Bu özelliklere göre de şehirlerin biçimsel yapıları, arazi kullanışları, eski doku oranları ve ısı ortalamaları genelleştirilmiştir. (Yerleşme özellikleri tablosu) Sırasıyla, biçimsel yapıları bakımından kıyı şehirlerinin lineer olarak, ova şehirlerinin aşınal, vadi şehirlerinin semer ve yamaç şehirlerinin yay olarak kurulmuş oldukları izlenmektedir.

Arazi kullanımı bakımından, kıyı şehirlerinde yeşil alan oranının, ova şehirlerinde yapı alanı oranının, yamaç şehirlerinde de yol alanı oranının çok olduğu, ayrıca eski dokunun da en çok ova ve yamaç şehirlerinde korunduğu tablodan görülmektedir.

Tablonun altında ve bütün kolonlarda yerleşme özellikleri değerlendirilmeleri ayrıntılı olarak verilmiştir.

BIÇİMSSEL YAPI ANALİZLERİ

Biçimsel yapı direkt olarak topoğrafik ve ekonomik koşullara bağlı olup, ekonominin öz yapısını dolaylı olarak etkilemektedir. Biçimsel yapıları, l.l. Genel Araştırmada, etüd edilen şehirler 6 grupta toplanmıştır.

Lineer, Işınsal, Konsantrik, Semer, Yay, Muhtelif Biçimsel Yapıya sahip şehirler.

İlk üç grup biçimsel yapı birbirini tamamlayıcı maniyettedir. Genellikle lineer gelişmeler topoğrafik durumun imkân verdiği nispette, birçok yönlere yayılmakta ve ışınsal yerleşme biçimini doğurmakta, bu gelişmeler ise zamanla ve çevre yollarının oluşumu ile konsantrik yerleşme biçimine dönüşmektedir. Bazı hallerde gelişmeler, bir biçimsel yapıdan, diğer bir biçimsel yapıya geçiş döneminde bulunmaktadır. Bu gibi haller l.l. Genel Araştırma bölümünde özellikle işaretlenmiştir.

Bu bölümde yukarıda adı geçen grupların en iyi örnekleri verilmeye çalışılmıştır.

a) Konsantrik Biçimsel Şehirler

Bu grupta Adıyaman, Adana ve Erzurum ele alınmıştır. Adıyaman ve Erzurum'daki konsantrik gelişme ışınsal kolların birbirlerine bağlanmasından ziyade topoğrafik yapının etkisi altında oluşmuştur. Her iki şehirde de dış kalenin kalkmasıyla muntazam çevre yolları teşekkül etmiştir. Adana ise ışınsal gelişmenin konsantrik biçime dönüş devresinde olup, çevre yolları oluşum halindedir.

b) Işınsal Biçim Şehirler

Çorum, Tekirdağ ve Sivas bu grupta yer almıştır. Tekirdağ'da iki ışınsal odak göze çarpmaktadır. Sivas ise, Çorum ve Tekirdağ'a kıyasla daha iyi bir ışınsal gelişme örneğidir.

c) Semer Biçimi Şehirler

Çankırı, Giresun ve Maraş en iyi örnek olarak seçilmiştir. Çankırı yay şeklinde yerleşmiş, daha sonraları yeni gelişmelerin neticesi semer biçimini almıştır.

Giresun ilk kuruluş olarak semer biçimindedir. Ve savunma maksadıyla bu şekilde kurulmuştur. Maraş'ta ise, bir değil birçok semer biçimleri mevcuttur.

d) Lineer Biçim Şehirler

Bu grupta Mardin, Trabzon ve İzmit etüd edilmiştir.

İzmit ve Trabzon kıyı şehirleri olup, denizle yamaçların etkisi altında lineer olarak gelişmiştir.

Mardin ise yamaçta topoğrafik etkenlerin etkisi altında çok ilginç bir lineer sisteme göre gelişmiştir.

Trabzon lineer sistemi dağınık ve seyrek olmasının aksine Mardin ve İzmit sistemleri çok yoğun ve topludur.

e) Yay Biçimi Şehirler

Siirt bu grubun örneği olarak seçilmiştir. Şehir meyilli ya-

maçlarda topografyanın etkisi altında yay yay biçiminde gelişmiştir.

Çankırı şehrinin ilk yerleşmesiyle aralarında benzerlikler bulmak mümkündür.

f) Özel Tipteki Şehirler (Muhtelif)

Bu şehirler bir genelleneye alınamayan, özel tip gösteren şehirlerdir. Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Manisa, Urfa.

Sayın Prof.Kemal Ahmet Aru'nun Konuşmasıyla İlgili Örneklemeli

Diyalı Açıklamaları:

Antalya ilginç bir şehir, o da muhtelif istikametlere gelişmekte. Kuzeye, güneye, doğuya, batıya doğru eski şehir oranı evet % 56, % 44 yarı yarıya idi. Adana gene işinsel güneye ve nehri atlayarak kuzeye sıçrayan bir şehir, eski doku ortada. % 20 oranında bir eski doku kalmış durumda, şehir muhtelif istikametlere yayılmakta.

Maraş kale etrafında, Kahramanmaraş bundan bir sene evvel gördüm, doğrusu üzülmemek elde değil. Bu şehrin bütün karakteri mahvolmuş ve bütün eski dokuyu tahrip etmişler, yeni yeni getirilen yapılar da seviye bakımından fevkalâde düşük ve kaybolmakta olan bir Türk şehri; kaybolmuş bile diyebiliriz. Kale etrafında oluşan şehir, güneye ve kuzeye doğru gelişmekte 0.60 oranında yarılarından az kalmış durumda.

Antep, güneye yamaçlara doğru, şimdi kuzeye istasyona doğru gelişmekte. Gene doğal etkenler şehrin daha fazla güneye çıkmasına mani ve burada gördüğümüz gibi ince geometrik düzenle Jansen planında ve daha sonra bir arkadaşınla beraber düzenlediğimiz plandaki şeylerin incecik boylu dar dar yollar, geometrik sert bir düzen.

Urfa'da oldukça hakim eski doku, muhtelif istikametlere doğru şehir gelişmekte, fakat eski doku hakim. Burada 1.8 oranı 64'e 36 gibi % evet.

Mardin en ilginç örneklerden biri; tamamen eski doku % 100. Burada bir miktar bu iki uçta gelişme var. Vadinin iki ucu "0". Yani yeni "0", bu şunu ifade ediyor: Burada yeni inşaat yok demek değil, yeni inşaatın eski içinde devam ettiğini ifade ediyor.

Erzurum, belki bunların sayısını azaltmak mümkün, sizi sıkmaktan sorkuyorum. Erzurum'da % 28'i yeni, diğerleri eski.

Şimdi bütün bu örnekler ki, 38'e yakın, nüfus artış hızı şehirlerde yükseldikçe, eski doku yüzde oranı azalmakta, azaldıkça eski doku yüzde oranı artmakta. İki, üç örnek: Adana % 20 kalmış, ikincisi Mardin % 100.

Şimdi bu Türkiye haritası üzerinde "E" ve "Y" doğrularının üzerinde yaptığımız az, orta ve çok oranlarını kırmızı, sarı ve gri ile ifade ederssek şöyle bir homojen bölgeler çıkıyor. Doğudaki seçtiğimiz örneklerde böyle bir bölgede eski dokuların daha bir korunmuş olduğunu, Ege bölgesinde daha az, fakat bu gri bölgelerde, nüfusun hızlı arttığı bu bölgelerde bu dokunun azaldığını görüyoruz. Bu bir sentez.

Mütekip incelemede yol, yapı ve yeşil alan durumlarını araştır-

dık. Bunlar tip şehirler bir tarafta, antalya seyrek yapı alanlarıyla ada içi büyük boşluklarla en başta geliyor. Onu takip ederek Erzurum ve daha yoğun yapı ile dolu olan Adana, bunlar uç tipler.

Buna karşıt yol alanları ise gene burada Antalya, Sivas, Tokat en fazla yol alanı % oranını ifade eden örnekler.

Burda ise yeşil doku oranlarında, yeşil dokunun en az olduğu bölge Urfa, yeşil doku incecik bir doku burada. Adıyaman kale etrafında Urfa fakat bu defa da yeşilli çok olan antalya büyük boşluklara olan. Bunlardan çıkan bağlı sonuçlar var. Bunlar;

Yol alanları

Yapı alanları

Yeşil alanlar'da yüzde oranları ve şehirler bunların az, orta, çok yol; yeşil az, orta, çok; yapı adalarının hangi oranda olduğunu böyle bir grafik bütün şehirlerin dizisi daima değişiyor, burada ifade etmek mümkün.

Bölgelere göre bunun ayrılmasını incelersek bölgelere göre de burada yol çizgiler, yeşil noktalar yapı adasını ifade ediyor. Bu Marmara Bölgesindeki, Ege'de, Güneyde, Güneydoğu, Doğu, Karadeniz ve Orta Anadolu'da bu farklılaşmalar olarak bu şekilde incelemek mümkün.

Ancak biz bunu tekrar bir harita üzerine toplıyacak olursak bu da şöyle gösteriyor; yapı, yeşil ve yol az, orta, çok. Bu kırmızı bölgeler, yapısı az

yeşilli orta

yolu çok.

Bu anlamda diğer bölgelerde de gene homojen bölgelerin üzerinde bir Türkiye haritası üzerinde yapmış olabilir. Sinop, bu sistematik incelemeyi şehir düzeyinde, mahalle düzeyinde bir defa daha anlatmak istiyor.

Filmleri bu biçimde tasnif ederek bunların ışınal veya diğer tipleri ve bunlar üzerinde belirli lekeleri gösteren bir lejand.

Kemer, lineer, yay biçimi bazı lekeler var, burada görünüyor. O lekelerin üzerinde daha ayrıntılara girerek bir analiz yaptık. Meselâ, Kayseri'de böyle bir bölgeyi inceledim, Sivas'ta bir başına bu karakteristik bir bölge, Erzurum'da böyle bir parça.

Bunun hizmet ilişkileri çevresinde diğer yerleşmelerle ilişkiler, kendi dokusunun iç bünye analizi, belirli sistematik inceleme diyoruz.

Buradaki ayrıntılara maalesef giremeyeceğim. Burada A-B-C-D-E tipi şekilde doku tiplerine göre bir ayırım yaptık, sonra dini ve sivil hizmet yapılarına göre hiyerarşik düzen bunlara ait örnekler göreceğiz. Bunların bu noktalarının hizmet ilişkilerini, çevresindeki idari, ticari, dini, eğitim, sağlık gibi ilişkilerini göreceğiz. Mahalle sınırları içindeki durumlarını, sonra arazi kullanış biçimi ve yol dokularını göreceğiz.

1.Şehir, Konya'nın belirli bir mahalle sınırı içinde hizmet ilişkileri, mahalleyi teşkil eden sınır elemanları nelerdir ve bu sınır içinde kalan bölgenin çevresinde kurulan hizmetler, onlarla ilişki, mesafelerle bunların çevreye olan ulaşım mesafeleri nedir, bunları daha yakın bir zamanda gördüm. Yine Konya'nın arazi kullanışı bu değişik devreler, değişik hizmetleri ifade ediyor, yol dokusu çevrede sınır... Yapı organik birimleri acaba nasıl oluşuyor, onlar üzerinde mahalle düzeyinde

araştırma, yol dokusu, şehir düzeyinde araştırma hizmet ilişkileri, mahalle dokularını bir seri 7 şehir devam edelim.

Bu Sivas, Sivas'ın merkezi yakın bir noktada sınırları çok belirli kale bu tarafta, ulaşım bütün bu sınırlar içinde, ayrıntılarına girersek, arazi kullanışı ve yol dokusu üzerinde, biçimsel stürtlüklere girmiyoruz, ayrıca inceleyeceğiz.

Antalya, şimdi aynı sistematik incelemeyi çeşitli türler üzerinde Mesela Adana'da, bir sıraya göre koydum, Konya-Sivas-enlamdadır. Geçelim, tekrarlamağa gerek yok.

Urfa'nın dokusu çok ilginç, şunu hatırlatayım, söylemedim başta, bütün bu çizimler aynı miktarda bundan yolların geniş veya ince olduğu derhal kavranabilir.

Bundan sonraki çalışma şehir düzeyinde bir araştırma oluyor ve daha şehrin organik birimleri büyük merkezler, bu merkezlerin dağılışındaki hiyerarşik düzen.

Bunu 6 veya 7 şehirde gösteriyorum.

Konya ilk örneğimiz. Şehir düzeyinde araştırma hizmet ilişkileri, hizmet merkezleri analizi oluyor bu. Bu merkezlerin hiyerarşik düzeni, Mevlana en büyük dini merkez Konya'da. Kale-büyük ve tali merkezler şehir düzeyine dağılışı bu şemada iyi ifade edilmiş oluyor.

Ayrıca bu dairelerarası mahalle merkezlerini ifade eden, dini, sosyal hizmetlerin toplu olduğu noktalar, bunlar arasında 150-200 m. civarında bir uzaklık var, bu müezzinin sesini işitti-receği mesafe.

Bu Sivas, Kale, büyük ve mali merkezleri.

Antalya, merkezi. Bu ifade tarzı tabii şehrin kültürünü, organik dokusunu en canlı nokta ve önem derecesini, hiyerarşik düzenini ifade ediyor.

Adana aynı anlamda, yalnız eski şehirde yapılmıştır. Yeni şehir söz konusu değil.

Trabzon, Kale ve sahildeki yeni ticaret merkezi... lineer düzen.

Burası Adıyaman, Kale etrafında oluşan şehrin belirli bir renk rotasyonu.

Urfa, küçük iklim özellikleri yoğunluğu gösteriyor... Eski şehir dokularının yenilenmesinde planlamada geçirdiğimiz evrim oldukça, yenilenmesinde, planlamada geçirdiğimiz evrim oldukça ilginç, bunu ben yaşamıca yaşadım. 1940'lardan bu yana yapı yollar kanunuyla eski Türk şehir dokularında planlarına da, planları gerçekleştirmek için allantın mali yeteneklerimiz yoktu, bütün yollar 9.5 m. olacaktı, çıkmaz sokaklar çıkar hale getirilecekti ve doğru istikametinde cetveller çizilmiş yollardan oluşacaktı ve bütün bu şehirlere bunu uygulamak gerekti, şimdide böyle planlar çok yapıldı, çok şükür mali kaynaklar bunları uygulamaya inkân vermedi, dua etsek yeridir.

Şimdi, bu bakımdan acaba Türk şehir dokularının yenilenmesinde getireceğimiz modeller, bazı yeni yöntemler yani modeller bulabiliriz, bunlar için ilk denemeleri bulabiliriz, bunlar için ilk denemeleri ben çoktan beri bu konular üzerinde çalışıyordum ve bunlara ait bu tezi tamamlayan bir çözüm olacaktır.

Efendim, son söyleyeceğim şeyler, şimdi arada belki gene vakit kaybetmeden söyleyemem ve bunları ona yani hazırlanmaya kadar tabii böyle bir çalışma, doğrusuna itirazınız biraz fazla saretli bir çalışma gibi buluyorum. Ben bu şekilde gerçekten bugüne kadar bütün bir şehir ayarlarının karşılaştığı akımlar üzerinde bir araştırma yapılmadı, yani daha ilkerki bir çalışmaya dayanacak kaynak yok.

Bütün harita, mevcut doküman varsa bunları derledim, topladım. sisteme soktum, bir sene bunların üzerinde bu çeşitli farklılaşmaları, bölgesel farklılaşmalar ve onlardan çıkan sonuçlar üzerinde çalıştım. Ben bunu söylemek istiyorum, burada genç arkadaşlarımız var, araştırmayı seven insanlar var. Öyle zannediyorum ki, bu çalışma gerçekten devam edecek bir araştırma. Bende doktora yapanlar var. Bu konuya birçok kez girenler var. Öyle sannediyorum ki, bu birinci kaynağı olacaktır. Belki biz, o kaynağı bir parça hazırladık. Fakat bitmiş bir çalışma olarak ben kesinlikle görmüyorum. Bundan sonra bu çalışmayı devam ettirecek, bizimkinden daha kesin sonuçlar, bizden sonraki sonuçlar çıkaracak, gerçekten biz bu Türk şehir dokuları zenginliğine sahip bir ülkeyiz ve bunu belirli bir zaman batıdan getirdiğimiz yönetmeliklerle, şununla bununla birçok müdahaleler söz konusu tabii, bir taraftan bunlar söylediğim gibi uygulamamalı. Tabii bir taraftan da uygulandı. Hiç biri yapılmadı

Bu şimdi Sivas'a ait böyle bir deneme. Şehirde planlamayı nasıl ele alabiliriz? Sokak kavramını tekrardan yaşatacağız, yol ve sokak bu iki şey birbirinden tamamen farklı. Sokak gerçekten Türk şehir mekânını ifade eden bir kelimedir. Bir defa bugünkü ulaşımı inkâr edemeyiz. Ben romantik bir adam değilim, motorlu araçlar girecek ama, her evin de kapısına gelmek zorunda değildir.

Kayseri, çok evvel yaptığım bir çalışma, bir öneri. Biz bütün suni şeylere tabii olarak sahibiz, bunları görmek gerek.

Adıyaman, Urfa.

Modern kavramları biz bugünkü dokulara uygulayamayız. Yöntem bence bu olmalıdır. Bir çağın ihtiyaçlarının tersine öneriler getiremeyiz.

Urfa.

Şehirsiz mekânlar.

Yol sistemlerinden bir genelleme bir yenilik getirebilir miyiz?

Adana.

Sivas.

Biraz fazla uzattım, çok özür dilerim, yani bütün söyleyeceğimi biraz önce ifade ettim.

Kısaca tamamlanmış bir çalışma değildir, fakat ilk çalışma olduğunu da iddialı olarak söylüyorum. Bugüne kadar bu yönde bir şey yoktu. Biz bunu ilk olarak yaptık. Tabii bundan sonra da çok çeşitli ve genç nesiller bunu herhalde bu zengin dokularımızı, zengin Türk kenti yapılarını koruyarak modernleştireceklerdir. Teşekkür ederim.

DOÇ.DR.METİN SÖZEN

SOSYAL EKONOMİK, İDARİ VE KÜLTÜREL AÇIDAN
ANADOLU - TÜRK KENTİ(*)

Ülkemizde ilk kez kutlanan Dünya Şehircilik Günü'nü düzenleyen DGSA. Şehircilik Araştırma Enstitüsü'ne teşekkürle konuşmama başlamak istiyorum. Kent olgusunun bütün özelliklerini ve ağırlığını duyan bir kentli olarak konuya girmeden önce usta kadın ozanlarımızdan Gülten Akın'ın bir şiirini sunuyorum. Onun sanatçı duyarlığıyla değişen, yeniden şekillenen çevremiz şöyle dile getiriliyor:

Evleri yüksek kurdular
Önlerinde uzun balkon
Sular aşağıda kaldı
Aşağıda kaldı ağaçlar

Evleri yüksek kurdular
On bin basamak merdiven
Bakışlar uzakta kaldı
Uzakta kaldı dostluklar

Evleri yüksek kurdular
Çama, betona boğdular
Usumuzdaydı unuttuk
Topraklar uzakta kaldı
Toprağa bağlı olanlar

GİRİŞ

Özellikle XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük yığınlar halinde Anadolu'ya akan Türklerin burada nasıl bir düzen oluşturduklarını saptamak güçtür. Ancak kesinlikle bilinmemekle beraber, yerli halkın köylerde yaşayanlarının büyük kentlere, kentlerdekilerin bir kısmının ise daha batıya, Türklerin bütünüyle egemen olmadığı topraklara göçmeleri mümkündür.

Eldeki kaynakların ışığında, bu süreç içindeki gelişmeleri belirli başlıklar altında toplamaya başladığımız zaman, üç yönlü bir gelişmeye tanık oluyoruz.

1. Anadolu'nun eski kentlerinin yeniden gelişme sürecine girişi, yeni bir doku kazanmaya başlaması,
2. Eski kentlerin yanı sıra yeni kentlerin kurulmaya başlaması,
3. Türklerin büyük bir kesimi olan konar-göçerlerin/göçebelerin kentlerde yerleşmeye başlaması.

Yeni alınan bir yerleşme merkezinde, kentte ilk yapılan işler ise şunlardır:

1. Bir emîr, komutan, vali atanması
2. Kent duvarlarının onarılması
3. Elde edilen mallardan dinsel yapıların yapımı için para ayrılması

(*) Bu yayın, aynı başlıklı konuşmadan özetlenmiştir.

Yeni kentlere ilk yerleşenler askerler, İktâ' sahipleriydi (Mülkiyeti devlete ait arazinin rakabesinin veya menfaatinin hazinede istihkakı bulunan kimseye ülümler tarafından verilmesi yerinde kullanılan bir terimdir.)

Askerlerin ardından bir kente ilk yerleşenler ise şunlardır:

- . Orduyla birlikte dolayan dervişler,
- . Bir kısım halk,
- . Tüccarlar,
- . Başka bölgelerden özel olarak getirilip yerleştirilenler.

Bütün bunların dışında yerli halk da Cizye ödeyerek (İslâm devletlerinde Hıristiyan halktan alınan vergilerden biridir. Hıristiyan erkeklerinden alınan bu vergi bir anlamda kişiye döndüktür.) yeni koşullara kendini uyduruyordu.

Burada özellikle belirtilmesi gereken, Hıristiyan halkın dinlerinde serbest bırakılması, onların yönetimde önemli noktalara gelebilme olanaklarıdır.

Gözleendiğinde yerli halkın önemli bir kesiminin zanaatla uğraşmaları dikkat çekicidir.

Kentlerin Müslüman topluluklarının çoğunluk kazandığı dönemlere ulaşışı ağır olmuştur. Bunun örneği Erzincan'dır. Samsun, Amasya v.b.kentleri çok çabuk İslâmlaşma sürecine girmişlerdir.

Yeni gelenler genellikle kentlerde ne gibi işlemler yapıyorlardı:

- . İlk kez bir namazgâh yapıyorlar,
- . Eski kiliselerden gereksinme duyduklarını camiye çeviriyorlar,
- . Kentin bırakılmış bölgelerinden en önemli gördükleri kısma yerleşiyorlar,
- . İçkelede Hıristiyan valinin yerini Türkşvali alıyordu.

1. Yeni Kentlerin Kurulması

Anadolu'da ilginç bir görünüş Bizans kentlerinin çok yakınına bir Türk kentinin kurulması, karşılıklı anlaşma ortamının doğmasıdır. Bunun mesıl bir sürecin sonunda ortaya çıktığı açık değilse de Bizans kentleri çevresinde yaşayan göçebe Türkler, kentlilerle mal değişimi şeklinde ticaret ilişkilerine girişmişlerdi. Bir bakıma bazı bölgelerde Bizans'ın, İstanbul'un etkisi tükenmişti. Bu bölgelerde Türklerle gizli bir anlaşma denebilecek bir biçimde yeni yaşama şekli doğmuştu (Laodicea/Lâdik (Denizli), Dorylaeum/Eskişehir v.s.). Bu tür bir görünüm bizi şu noktaya getiriyor: Eski kentler yeni kentlerin oluşumunda itici bir görev yükleniyor. Yalnız sosyal yapı, fiziksel görünüş açısından ne gibi ilişkiler vardı, bunu bilmiyoruz.

2. Yerleşmede Tarikatların Durumu

Anadolu-Türk kentlerinin oluşumunda en önemli etkenlerin başında tarikatlar gelmektedir. Halkın dinsel gereksinmelerini karşılayan tarikatların barınakları olan zâviyelerin büyük önemi vardır. Türk kentlerinin şekillenme süreci içinde, zamanla bu zâviyelerin çevresinde mahalleler oluşmuştur.

Ayrıca kentlerin nüfusunu artırmak amacıyla sultanların şeyh ailelerine timarlar dağıttığı görülmektedir. Ahiler ve dervişler Anadolu'da uzun yıllar göçebeliğe karşı, yerleşmeyi gerçekleştirmişlerdir.

Batıya ilk bakışta daha çok Ribat sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz. Bu zâviye görevi yüklenen, ileriye akın için karakol olan Ribatları dervişler yönetiyor, bir bakıma derviş han-lara oluyorlardı. Bu anlamda Ahilere ait misafirhaneler de bu görevi yükleniyorlardı. İbni Batuta'nın verdiği bilgiler bunu belgelemektedir.

Dikkati çeken bir nokta da zâviyelerin babalarının, müritleri-nin uğraşlarıdır. Genellikle bunlar tarımla uğraşıyor, başta mescit olmak üzere bazı yapılar yapıyor, yaptırıyorlardı. Böy-lece yerleşmek için bir çekirdek doğuyordu.

3. Göçebelerin Yerleşmesi Sorunu

Göçebe sorunu Anadolu'da uzun yıllar sürüp gitmiştir. Ancak göçebelikten yerleşmeye dönüş büyük önem taşımaktadır. Özel-likle bu sürecin birden olmadığı sanılmaktadır. İlk adım köy yerleşmeleri olsa gerektir. Özellikle Türk sözcüğünün uzun yıl-lar, Osmanlılar döneminde de göçebe anlamına kullanıldığı düşü-nülürse bu sürecin, yerleşme sürecinin uzun yıllar aldığı ileri sürebiliriz. Yaylaya çıkma geleneği hep bu göçebelik kalıntıla-rına bağlanmaktadır. Hatta akşamları yatakların dürtülüp bükülüp yükükklere kaldırılma geleneği de buna bağlanmaktadır.

Göçebeler, köylüler kente yerleşmeye kentin dış mahallelerinde başladıkları anlaşılıyor. Yarı-göçebe görünüm doğaldır. Kent dışında bahçe, ağıl, ahır ile doğaya daha yakın hissediyordu göçebeler kendilerini. Kuşkusuz zamanla bu durum değişti. Bah-çelerin boyutları azaldı, ama bugün Türk evinin belgelendiği gibi bahçelerden yoksun kılınmadı.

Burada dikkati çeken, yerleşmede bir aşiret ve oymağın yerleş-meye karar vermesidir. Ortak inançlarla yüklü, genellikle şeyhi bulunan oymak ve aşiretler, kurdukları zâviye ve mescitlerle bir mahallenin çekirdeğini kuruyorlardı.

SOSYAL YÖNDEN ANADOLU-TÜRK KENTİ

Kentin fiziksel gelişimine açıklık kazandırmak için kentin sos-yal yapısına girmek gerekir. Bu durumda ister istemez aile ya-pımızın irdelenmesi noktasına gelinir.

Çok uzaklara gitmeden son yüz yıllık Türk aile yaşamını incele-mek bile bize ilginç kesitler verebilir. Düne kadar birkaç ku-şağın bir arada yaşadığı bir aile düzeni yaşamımıza egemendi. Bu tür yaşam salt köy ölçeğinde değil, kent ölçeğinde de karşı-mıza çıkmaktadır. Aralarında da büyük ayırım yoktur. İkisinde de kadın tarımsal ekonominin sürdürücüsü, kotarıcısı bir nite-likte karşımıza çıkmaktadır.

Dış dünyaya kapalı ev içinde, yoğun eylemler geçmektedir Türk ailesinde. Bütün bunların sürdürücüsü kadındır. Depolama, mal-zemenin kullanıma hazırlanması, günlük eylemler için tüketime getirme işlemleri kadınlar tarafından şekillendirilir, buna uygun bir mekân gerektiğinden de Türk Evi belirli bir şekillen-meye uğrar.

Kısaca ev ile aile-ev ile kent arasındaki ilişkiler Türk Kentini belirler.

EKONOMİK YÖNDEN ADANOLU-TÜRK KENTİ

Belirlediğimiz bu ilişkiler içinde şöyle ikili bir görünüm çıkıyor Türk Kenti'nde: 1. Konut Bölümü, 2. Ticaret Bölümü.

Günün ilk saatlerinde evden çıkan kentli erkeğin, ancak akşam ev yaşamına dönme olanağı vardı. Burada evin erkeği için yepyeni bir yaşam başlardı. Bahçesi, suyu - havuzu, çiçekliğiyle bu yaşam, tamamen kendi içinde bir bütündü.

İşte bu oturma bölümünde yer alan evlerden oluşan gerçek birim mahalle idi. Bu noktada geçmişe baktığımızda, Selçuklu dönemine uzandığımızda, mahalleleri gerçek kimlikleriyle belirleyemiyoruz.

Osmanlı kentlerindeki mahallelerin durumunu oldukça aydınlık şekilde bildiğimizden, Selçuklulara uzantılar yapabilme olanağımız doğmaktadır. Bu açıdan yaklaşıncaya mahalle biriminin fiziksel bir bütünlüğün ötesinde nitelikler taşıdığını görebiliyoruz. Mahallelerdeki sosyal dayanışma, o mahallenin kişilerine kadar uzanabildiğine göre, bu tür yaklaşım bazı açılımlar getirebiliyor konuya. Özellikle son yıllara kadar Mahalle Sandığı adlı bir örgütlenmenin varlığı buna açıklık getiriyor. Avarız Akçası, Avarız Sandığı, Avarız Vakfı gibi terimler bu konuya açıklık getiriyor.

Avarız, olağanüstü durumlarda, özellikle savaş nedeniyle toplanan vergiye verilen addır. Bunun yapıldığı merkeze "Avarız-ı divaniye" denirdi. Sözlük anlamından anlaşıldığı gibi bu sürekli bir vergi değildi. Zaman zaman alınırdı. İlk önceleri ev başına 20 akçe iken 40 akçeye, 300 akçeye kadar çıkmıştır. Sonraları da reyadan 5 riyal kuruş alınmıştır. IV. Murat devrinde avarız alınan evlerin sayısı 120.000 idi. Fakat bunların 20.000 çürüktü. Bu verginin ilk kez Osmanlılarda yürürlüğe girdiği bilinmemekle birlikte, Fatih zamanında alındığını gösteren belgeler vardır.

Avarız Akçası: Avarız adı altında toplanan para konusunda kullanılırdı. Gereksinme duyanlara küçük bir faiz karşılığında ödünç olarak verilirdi.

Avarız Sandıkları: Avarız varfı paralarının bulundurulduğu sandıklar için kullanılırdı. İstanbul'da ve ülkenin her yerinde bulunurdu, bir bakıma kasa demektir Avarız Sandıkları. Esnafın veya mahalle ve köy halkının başı sıkıldıkça az bir faizle para alabilirlerdi. Bu durum 93 savaşına kadar (1876/1877) sürmüş, hepsi hükümet tarafından alınarak sandıklar ortadan kaldırılmıştı.

Avarız Vakfı: Bir köy veya mahallede, esnaf loncalarında hasatlık nedeniyle kârdan, benzeri durumlardan yoksun kalanlara yaşamı için, ayrıca köy ve mahallenin kaldırım, su yolları, benzer işlerinin onarımına ayrılan vakıflara Avarız Vakfı denirdi. Bu tür vakıflar bir yardımsever tarafıncan kurulacağı gibi, esnaftan para toplayıp vergi verilmesi için de kurulabilirdi. İstanbul ve diğer merkezlerde karşımıza çıkmaktadır.

Tekrar mahalleye dönersek XIX.yüzyılın ikinci yarısına kadar mahallenin dinsel ve sosyal yöneticisi olarak imam gözükmektedir. Mahallenin merkezinde mescit, yakınında imamın evi bulunur, mescidi yaptıran kişi çoğu kez mahalleye adını verirdi.

İDARİ VE KÜLTÜREL YÖNDEN ANADOLU - TÜRK KENTİ

Kentin idari örgütlenmesi İslâm geleneği sınırları içinde geliyordu. Bu alanda ilginç yayınlar yapan Osman Ergin bakın bu konuda İslâm fıkıhçılarının kent tanımlarını nasıl açıklıyor: "Kent dinsel işlere bakan bir müftüsü ve kaza hakkına sahip bir kadısı olan yerdir." Kuşkusuz bu sınırlar içinde kalmıyordu kent. Uygulamada işin boyutları salt dinsel sınırlar içinde sığdı. Kısaca zaman içinde görülebilen kent ilgililerine bir bakarsak, "ihtisap" kavramı içinde Belediye kazası sorumluluk kadınıdır. Ihtisap Ağası ise her şeyle ilgili gözükyorsa da gerçekte ticaret yaşamını denetlerdi. Subaşı ise güvenlik işlerine bakardı. Yönetimin kent ölçüğünde yürütücüleri bu kişilerdi. Yönetim bunlarda simgelenirdi.

Dikkati çeken bir nokta da kent konusunda devletin ve kentlinin özel yardımının kurallaşmamış gözükmemesidir. Sınırlı olmasıdır. Belediye harcamaları için özel vergi yoktur Türk kentlerinde. Bazen miri yapıların, kalelerin, köprülerin bakımı için gerekli kişilerden ve kuruluşlardan yardım alınıyordu.

Yüzlerce yıl uygar yaşamın sürdüğü bu kentlere batılı gözüyle baktığımızda, kısa bir yaklaşımla durum çözümlenmez. Oysa bu kentlerde batılıların anladığı anlamın çok ötesinde bir vakıf kurumu oluşmuş, yoğunlaşmıştır.

Bugün Türk mimarisi adına gördüğümüz değişik işlevli yapıtların hemen hemen tümü, vakıflar yoluyla biçimlenmiştir. Böylece Anadolu-Türk toplumunda belediyelerin ve hükümetlerin görevlerini büyük oranda bu vakıflar yüklenmiştir. Burada gözden uzak tutulmayacak bir nokta, vakfın iki türlü bir görünüm taşımasıdır. Bunlardan birincisi halkın yararadır. İkincisi ise vakfı kurduran kişinin malının bir kısmını çocuklarının güvenlik içinde kullanabilme olanağıdır. Şöyle diyorlar bu konuda araştırma yapanlar: "Vakıf muhtemel bir müsadereye kurtulmanın hukuksal yolundan başka bir şey değildir."

Gerçekte dengeli bir gelir dağılımının olmadığı bir toplumda vakıf kurumu bu görünüşü biraz olsun yumuşatmak için düzenlenmiş olsa da, sonuçta yadsınmayacak ölçüde kent yaşamına geçerli bir görünüş getirmiştir. Bu durum bir yandan dinsel istekleri karşılamasının yanı sıra, ekonomik soruna da bir noktaya kadar açıklık getirmiştir.

Özellikle Osmanlı toplumu içinde vakıf olayına bakıldığında kentin sosyal, ekonomik açıdan büyük oranda gereksinimlerini karşıladığı görülür. Önemli vakfiyelerde en ufak ayrıntıya kadar, bazan duvarlardaki yazıların temizlenmesine kadar, vakıf maddesi bulunduğu görülür. Örneğin Müslüman hekimlerin, Hıristiyan hekimlerle aynı maaşı alacakları bile belirtilmişti.

Bu vakıf kurumlarının bir diğeri önemli yanı da kentlerde büyük iş alanları açması, binlerce kişinin vakıf kurumu içinde görev almasına olanak sağlamasıdır. İstanbul'da örneğin bir Fatih Külliyesi'nde çalışanlar gözönüne alınırsa durum aydınlanır. Türk kentleri için önemli olan kuruluşlar belirli bir program içinde düzenlenmiyordu. Koşullara bağlı bir görünüş içinde oluyordu vakıf kurumları.

Kuşkusuz kentlerin nüfusları yoğunlaşmış artınca iyiliksever görünümü kişilerin eliyle kentler şekillenemez oldu ve ilk kez 1856 yılında Belediye örgütü kuruldu.

Burada bugün bile belediyelerin durumunu gözönüne alırsak, bunu uzun zaman süreci içinde kentli bilincinin, ortak - toplumsal sorumlulukların gelişmemesinin, uygulamada büyük açılımlar getirmediğini görürüz.

Halk sürekli yöneticilerle aynı çizgide düşünen zenginlerin ve nüfuzluların eliyle yönetilmesinden dolayı her şeyini devletten bekler olmasını, biraz da bu eski geleneklerimizde aramak doğru olur. Oysa belediyeler kendi güçlerini halktan alan, onunla eşdeğerleşen kuruluşlar, güçler olması gerekir.

Vakıf kurumu kadar tarikatlar da toplum içindeki dayanışmayı sağlamışlardır. Loncalar ve tarikatlar sosyal yapımız, dinsel olduğu kadar kültürel ortamımız için önemli açılımlar getirmektedirler.

Tekke-şeyh ortamı, büyük halk yığınlarına yerleşme merkezlerinde özgür, daha aydınlık ortam veren toplantı, yaşama yerleri, yöneticileri oldular. Bir bakıma Selçuklu-Osmanlı toplumunda sanatsal gelişmeler bu tekkeler çevresinde oluşmuş, "Tarikat Ehli" demek hoşgörülü, olgun insan noktasına ulaşmıştır.

Yalnız İstanbul'da 300 tekkenin varlığı düşünülürse, toplumun kültürel yönünün açıklanmasında tekkelerin önemi daha iyi anlaşılır.

Esnaf loncaları da yarı dinsel bir görünüm taşırlar. XIX.yüzyıla kadar durumlarını koruyan, özellikle XIII - XIV - XV.yüzyılda toplum yapımız içinde büyük ağırlık taşıyan bu loncalar Selçuklu döneminde merkezî idareye esnaf sınıfı olarak temsil niteliği vardı. Bu nitelik Osmanlı döneminde zayıfladı. Zaman zaman ise milis kuvvetleri kurup, askerî birliklerle de çatıştıkları oldu.

XVII.yüzyılda Evliya Çelebi 1000'den fazla esnaf grubundan söz eder. İstanbul'da karşımıza çıkan bu esnaf gruplarının son yıllara kadar yaşadığı yerlerden birisi de Safranbolu ve benzeri kentlerdir. Bugün bile onların törenleri, dayanışma, kontrol işlemleri anlatılır bu gibi kentlerde.

Eşraf'ın ağırlığını güçlü dayırdığı yıllar ise XVI.yüzyıldan sonradır. Bu eşraf takımı büyük toprak sahipleriydiler, halkla hükümet arasında ilişkiyi kuran, dolayısıyla güçlenen eşraf sınıfı varlığını uzun zaman sürdürdü. Eğer eşraf bir de topraklarının ötesinde etnik bir grubun başıysa, gücü nedeniyle hükümetle halk arasında birleştirici, uzlaştırıcı bir görev yükleniyordu.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bir yandan vakıflar, diğer yandan loncalar, tarikatlar, esnaf sınıfının varlığı kentlerde yönetim açısından, hizmetler açısından oldukça sıkı bir örgütlenmeyi getirmiştir. Bu yüzden Batılı anlamda olmasa da kent yaşamına egemen bir örgüt ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz batılıların örgütlenmesinden çok başka, bu, bizim toplumsal yapımızın ürünüdür.

Uzaktan bakılınca hangi yargılara varılırsa varılsın bu düzen, uzun yıllar kent içindeki bütün kuruluşlar için geçerli, bütün işlevleri karşılar bir ortam yaratabilmiştir.

KISA BİBLİYOGRAFYA

Barkan, Ö.L., Süleymaniye Cami ve İmaretini İnşaatı (1550-1557), Ankara, 1972, C.1.

Ergin, O., Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İstanbul, 1922.

" İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri, İstanbul, 1938.

" Türk Şehirlerinde İmar Sistemi, İstanbul, 1939.

Kuban, D., Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul, 1976.

Orhonlu, C., Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1696), İstanbul, 1963.

Sözen, M., - Sönmez, Z., Anadolu-Türk Mimarisinde Yapı Alanının Örgütlenmesi, İstanbul, 1976.

Yayla, Y., Şehir Planlamasının Başlıca Hukuki Meseleleri ve İstanbul Örneği, İstanbul, 1975.

" Türkiye'de Belediyelerin Temel Sorunu, İstanbul, 1975.

Doç.Dr.MURAT EFİÇ

GELENEKSEL KENT DOKUMUZA MALZEME VE YAPI FİZİĞİ AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM

Konuya öncelikle geleneksel kent dokumuzu oluşturan iki temel faktör, insanın sosyal yaşamı ve fiziksel ortamın incelenmesiyle başlanacak, sonucu belirleyecek malzeme ve yapı fiziği açısından yaklaşım, elde edilen hipotezlere göre gerçekleştirilecektir.

Dolayısıyla konuyu insan ve malzeme ile fiziksel ortam ve yapı fiziği başlıkları altında iki bölüm şeklinde incelemekte yarar vardır.

İNSAN VE MALZEME

Yeryüzünü oluşturan malzemeleri tümde Ca-Si-Al esaslı inorganik C-H-N esaslı organik malzemeler olmak üzere iki ana grup halinde toplamak mümkündür. Kent dokusunun oluşumunda gerçek temel faktör insan da organik esaslı bir malzemedir, diyebiliriz.

Ancak organik bir yaşam sürdüren insan barınma, çalışma, kültür ve ulaşım gereksinimleriyle kendine özgü bir sosyal çevre kurmaya zorunludur. Bu sosyal çevrenin sınırladığı mekân ise kent olgusunu verir.

Geleneksel kent dokusu ise belli bir zaman sürecinde çeşitli kültür ve medeniyetlerin etkileriyle oluşmuş ve bir takım ekonomik ve sosyal etkenlerle devamlı değişim halinde bulunan adeta canlı ve devingen bir durum gösterir.

Anadolu insanımızın kökeni ve aldığı farklı kültürler sonucunda, kendine özgü ve belirgin formasyonu vardır. Örneğin, barınma gereksiniminde içe dönük ve geleneklerine bağlı bir tutum içindedir. İç mekânsal ve sokağa kapalı konut düzeni bunun somut bir yanıtıdır.

Çalışma koşulları ise uzun seneler kırsal alanda ve toprağa bağlı bir düzeyde kalmıştır.

Kültür gereksinimlerini çeşitli medeniyetler döneminde yaptığı dini ve sosyal amaçlı çeşitli tesisler (medrese, imaret, han, hamam vb) ile karşılamış ve günümüze dek kalan başarılı yapıtlar vermiştir.

Ulaşım sorununda eski çağların kısıtlı olanakları gereğince belli kısa mesafeler içinde kalan ve ekonomik açıdan ancak kendine yeterli köyler topluluğu şeklinde ufak kentcikler oluşturmuştur. Kurulan bu ufak kentcikler topluluğu zamanla gelişmiş ve bir tüme varmıştır. Ancak günümüzde de eskinin bu örneklerine rastlamak hâlâ mümkündür.

Kent dokusunu oluştururken kullandıkları yapı malzemelerine gelince özellikle yöresel koşullara göre seçim yapıldığını izlemekteyiz. Genellikle seçilen türler ise doğal kökenli olup,

Üretiminde herhangi bir endüstri çalışmasına gerek duyulmadan yapıya giren pişmiş toprak, taş ve ahşap gibi yapı malzemeleridir.

Ancak bu malzemeler kısıtlı ömürleri nedeniyle günümüze dek süren yaşam kavgası vermekte ayrıca hızla gelişen ekonomik ve sosyal değişimler sonucu da geleneksel kent dokusu yok olmaya doğru hızlı adımlarla ilerlemektedir.

FİZİKSEL ORTAM VE YAPI FİZİĞİ

Geleneksel kent dokusunun oluşumunda ikinci temel faktör fiziksel ortamdır. Anadolumuzun ısısal kuşak olarak en düşük ısı-ciklik ortalamalarına göre 0-30°C I.Bölge Marmara - Karadeniz, 7-16°C II.Bölge az yüksek İç Anadolu, 14-27°C III.Bölge çok yüksek İç, Doğu ve Güney Anadolu olmak üzere üç iklim kuşağına ayırmak mümkündür. Bu iklim bölgelerinde karşımıza çıkan kent dokuları farklı formasyon gösterir. Diğer bir açıdan bir bölgenin dokusuna bakarak hangi iklim kuşağında bulunduğu veya Anadolumuzun hangi yörelerine ait olduğunu anlamak çok kolaydır. Dolayısıyla fiziksel ortam yapı malzemeleri seçimine de etkili olmuş ve farklı kentsel dokuları oluşturmuştur. Örneğin I.Bölgede kentsel doku ahşap yapı malzemesinin daha çok kullanıldığını, II.Bölgede pişmiş toprak, taş ve ahşabın beraberce yer aldığını, III.Bölgede ise genellikle taşın önem kazandığını izleyebiliriz.

Fiziksel ortamdaki hareketle geleneksel kent dokumuzun belirgin örnekleri sayılabilecek pişmiş toprak, taş ve ahşap malzemelerle veya bunların karması şeklinde ortaya çıkan çeşitli dokuların yapı fiziği açısından kritiğini yapmak mümkündür. Yapı fiziği kritikleri su, ısı, yangın, aşınma, atmosfer etkileri, deprem ve eskime olarak yedi grupta toplanabilir.

Marmara, Karadeniz ve Akdeniz ile Batı Anadolu'da yaygın bir kullanım bulan ahşap malzeme ile bütünleşmiş dokular özellikle yangın ve eskime etkisinden büyük oranda zarar görmüşlerdir. Özellikle geniş bir ahşap dokuya sahip İstanbul gibi büyük bir kent yangın nedeniyle kentsel planının önemli bir kısmını kaybetmiş, günümüzde de son kalan birkaç örnek aynı sorunla karşı karşıyadır. Bunun yanında ahşap malzeme su, ısı kaybı, deprem ve aşınma gibi faktörler açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Örneğin günümüzün klasik bir yapı malzemesi olan bir tuğla duvarın 54 kcal ısı kaybı gösterir. Ahşabın rutubet karşısındaki deformasyonunu önlemek amacıyla da ufak parçalardan kurulmuş sistemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ahşap kent dokularımızın genel özellikleri içinde karşımıza çıkan geniş saçaklar da cepheyi ve sokağı güneş ve yağmur etkilerinden koruyan elemanlardır.

Daha çok İç Anadolu'da karşılaştığımız pişmiş toprak malzeme ile oluşan dokular ise ısı geçirimsizliğinin yüksekliği yanında deprem ve suya karşı dayanıksızdır. Ancak ahşap kerfesi içinde yer alanlar deprem etkisine karşı bir miktar dayanım göstermişlerdir. Dolayısıyla günümüze kadar geleneksel örneklerinin kalması bir hayli güç olmuştur. Denilebilir ki, bu tür yapı malzemesini seçen bir toplum medeniyetini günümüze aksettirmekte şanssızdır.

Bu konuda Harran günümüze dek kalabilen yegâne örnek olarak gösterilebilir.

Taş malzemeler ile oluşan dokular ise genellikle üçüncü bölge olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da belirgin örnekler vermişlerdir. Yapı fiziği açısından ısı, aşınma, atmosfer ve eskime etkilerine yüksek dayanım gösteren bu malzeme özellikle korunma gereksinmesine de geçerli bir çözüm getirmişlerdir. Ayrıca birçok bölgede ahşap malzeme ile karma bir şekilde yer almış ve doğal gereksinmelerle geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Dolayısıyla her iki malzemenin farklı olanakları ile yapı fiziği koşullarına tam bir yanıt verilmiştir.

Ülkemizde geleneksel doku, geleneksel malzeme üretim ve kullanım koşulları var oldukça etkinliğini sürdürecektir. Ancak yine de mevcut doku zaman süreci içinde ekonomik ve sosyal etkiler sonucu büyük bir hızla biçim değiştirmektedir.

Sonuç olarak mimarın gözönüne alması gereken nokta insanın geleneksel ve sosyal gereksinmelerini ve yapı fiziği koşullarını tam anlamı ile karşılayacak dokuları tasarlarken eskinin geleneksel kent dokusunun biçimleniş prensiplerinden yararlanmasıdır.

MSGSÜ
Açık Bilim Sanat Arşivi

M.S. Güzel Sanatlar Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

0012118

255 07 02 01 06.00/07/0012118